

KÉRDÉSEK ÉS TÁVLATOK

Társadalomtudományi, politikai és vallásbölcseleti szempontból egyaránt izgalmas probléma Izrael államnak és az ottani zsidóságra sorsának további alakulása. Nem a külső, hanem a belső mozzanatokra gondolunk itt. Hogy az utóbbiak a lényegesekek, kitűnhetik abból, hogy Izrael állam a nemzetközi jog értelmében 1948 május 15-én jött létre, de még most, két és fél év múltán sincs alkotmánya. A „knesszeth”, az izraeli parlament, amelynek az alkotmányt meg kellene szövegeznie, mindeddig kitért e teendője elől. Okát ennek is csak abban az ellentmondásban fedezhetjük fel, amelyben az izraeli zsidóság él. „Olyanok akarunk lenni, mint a többi népek” — hangoztatják az új állam építői, ugyanakkor azonban a zsidó vallás *theokratikus államformát* ír elő. S bár az államalapítás mögött annak egyetlen értelmeként a zsidó nemzeteszme áll, ez a nemzeteszme éppen amennyiben zsidó, a maga teljességében a vallásból származik.

Nem csoda, hogy ez az ellentmondás válságot támasztott. Ezt a válságot világítja meg részleteiben is az *Orbis Catholicus* közleménye, de inkább csak a tények felsorolásával. Az általa kiemelt tények azonban hasznosan egészítik ki Kurt Schubert tanulmányát, amelyet a *Wort und Wahrheit* tett közzé. Schubert, aki a bécsi egyetemen a héber és az arámi nyelvészet magántanára, Izrael válságának már főleg történeti és szellemi hátterét tárja elénk.

* * *

A zsidó nép történeti létét, amely oly hosszú időt ölel fel, három meglepően egyenlőtlen, de nyilván találó szakaszra osztja be Kurt Schubert s mindegyiket egy-egy ismertető szóval jellemzi. Az első a *Biblia zsidóságának korszaka*, amely a „profécia” jegyében állt. Mózes első-sorban próféta volt. Törvényhozói működése is prófétai helyzetéből sarjadt. Az isteni akaratot mint a kiválasztott nép tulajdonképeni királyának akaratát tolmácsolta. Amikor Sámuel után az uralkodói hatalom a bírák és próféták kezéből a királlyá felkent személyekre és azok családjára ment át, a prófétaság kormányzás helyett ellenzékiességgé változott: Ez volt Schubert szerint a második korszak, amelynek lényegét az „opozíció” szóval jelöli meg. A Szentírás nagy prófétái abban látták ekkor hivatásukat, hogy a meghallgatást sürgető isteni akarat kellemetlennek érzett és gyakran ellenségesen fogadott hirdetői legyenek.

Ennek a világivá fajult királykodásnak büntetéseként fogták fel a későbbi próféták a harmadik korszakot, a *szétszórátás máig tartó idejét*, amely a babiloni fogsággal és az első templom szétdúlásával vette kezdetét. Minden előbbinél nagyobb válságba került ezzel a zsidóság. A rend, amelyben addig élt, a szétszórátással véget ért. Vagy azt kellett vállalnia, hogy megtelepedésének helyén a gazdanépek között nem fogja lenni otthonát, vagy azt, hogy hasonul a gazdanépekhez s azoknak házájára cseréli fel ábrahámi szövetségét. A zsidóság az előbbi mellett dön-

tött. Válságát azzal oldotta meg, hogy igazi hazáját a maga hagyományaiban igyekezett kiépíteni, visszasóvárogva folyton Palesztina felé, amellyel kapcsolata tisztán szellemivé vált. Válságba most már csak az egyes zsidók juthattak, azok, akik megtántorodtak, de nem maga a zsidóság mint közösség.

E hosszú korszak ismertető szava Schubert szerint az „*interpretáció*”. Értelmezni kellett, és pedig hivatalosan kellett értelmezni az új helyzetet akként, hogy a szövetség és a küldetés valóság maradjon. A synedrion három főparancsának egyike meghagyta: „Készíts sövényt a Tóra körül”, és ez a sövény jelenti attól fogva a hagyományaihoz hűségben maradt nép határait, a sövényen belülség a zsidó nép hazáját, függetlenül attól, hogy a zsidóság életterét már akkor a Földközi-tenger egész keleti medencéje tette, elnyúlóan messze Perzsiáig. Az antik asszimilációs válságot tehát a „Tóra körüli sövennyel” győzte le a zsidóság.

A száműzetés életformája mindinkább beidegződött a zsidóságba és előbb-utóbb természetessé, magától értetődővé vált számára. Mik a főismérvei ennek az életformának? Mindenekelőtt az, hogy benne semmi sem számíthat szilárdnak és változatlanak. Azután az, hogy jogokat nem lehet kiharcolni és körülbástyázni benne, hanem úgy kell azokat kiváltságok gyanánt megszerezni, vagy megvásárolni a gazdanépek hatalmasságaitól. Végül az a fájdalmas körülmény, hogy a saját erkölcsök és az abrahámi szövetségből fakadó előigények, amelyek fenntarthatása végett a zsidóság önként vállalta a számkivetést, sűrűn adnak alkalmat félreértésre és a félreértések kapcsán ellenségeskedésre a gazdanépek oldaláról. A zsidóság képes volt mindezt elviselni és csak az európai felvilágosodás idejében hangzott fel soraiból az a követelés, amelyet addig ki sem mondtak volna: az *egyenjogúsítás*, az *emancipáció*. Több mint kétezeréves száműzetés után felébredt a zsidók nagy hányadában a vágy, hogy elkülönülésüket megszüntetve, most már a gazdanépek erkölcsi és formái szerint éljenek.

Emancipáció és asszimiláció a zsidókra vonatkoztatva azonos fogalom lett. A „Tóra körüli sövény” pedig, amely képes volt annyi időn át pótolni a hazát, egyszeriben gyengének bizonyult. Nem tudott már helytállni az asszimiláció problémátlan és így terhektől mentes életmódjának kísértésével szemben. S ezzel új válság kezdődött. Az asszimiláció, amelyet oly sokan a zsidókérdés megoldásának tekintettek, nemcsak a száműzöttségi helyzet feladását jelentette, hanem magával hozta volna a zsidóságnak mint népnek teljes felszámolását is. Ezért szállt szembe az asszimilációs törekvésekkel a modern cionizmus, amelynek fellépésében mindenesetre része volt a végéhez közelgő XIX. század nacionalizmusának is. Minthogy azonban az emancipáció nemcsak nemzeti-népi, hanem *mindenekelőtt vallási-szellemi vonatkozásban* okozott válságot, a tisztán politikai cionizmus, ahogyan azt Theodor *Herzl* is képviselte, a zsidóság válságát mégsem oldhatta meg.

Senki sem vonhatja kétségbe, hogy nemzeti-népi vonatkozásban a politikai cionizmus valóban megoldás, sőt az egyetlen megoldás. A cionizmus elvette az emancipáció veszedelmének élet azzal, hogy célkitűzése szerint a zsidók nem mint egyének hasonulnak egy gazdanéphez.

hanem az egész zsidóság hasonul hozzá korunk társadami és gazdasági rendjéhez. Az ekként asszimilált zsidóság egységes marad a maga nemzeti tudatában s már azért sem fenyegeti többé az idegen népekhez való hasonulás, mert utóbbi a technikai kor semmi olyan előnyével sem kecsegtetheti, amit már maga is el ne sajátított volna. Népi vonatkozásban a „Tóra körüli sóvenyt“ a tényleges zsidó élettér váltotta fel, amelyet már államhatárok is jelölnek.

Tagadhatatlan sikere ez a cionizmusnak, amit az is kidomborít, hogy közben a nem-cionista körökben az emancipáció akként haladt előre, hogy sokhelyütt a zsidó-volt teljes feladása következett be. Igen sok zsidó menekült úgy a válsághelyzetből, hogy lemondott zsidóságáról. Ezeket az a tudat, hogy válságban élnek, rezignációra s nem egy új út keresésére ösztönözte. S ez természetes is, mert hiszen ahhoz, hogy egy új útra egyáltalán rá lehessen lépni, elengedhetetlenül fenn kell tartani a zsidó népiséget. Éppen ilyen világos azonban az is, hogy a zsidó népiség fenntartása csak a feltétel s nem maga az új út.

* * *

Alapvető tétele a zsidó teológiának, hogy a Tóra örök, akárcsak az Isten. A Tóra nemcsak Mózes öt könyve, hanem a *rend* is, amely szerint Isten a mindenséget teremtette és mozgásban tartja. Ezt a rendet a földön megengedések és tilalmak fejezik ki. Annak a népnek tehát, amely bele akar illeszkedni a kozmoszba, az a feladata, hogy a Tóra szerint éljen és a Tóra megengedéseit és tilalmait folytonos interpretáció útján hozzásimítsa a maga mindenkori életformáihoz. A Tóra lényeges vonása azonban, hogy a *külső életformák változása a parancsok tartalmát nem változtathatja meg*. Következésképpen az interpretáció sem mehet odáig, hogy megváltoztassa magukat a parancsokat. Az ősi előírások interpretálása tehát az egyes zsidó számára is lelkiismereti és sajátosan szellemi ügy, amellyel szemben a hit megtagadása nélkül közömbösen nem viselkedhetik. S innen a cionista zsidó nagy problémája.

A cionista zsidó — mondja Kurt Schubert — magára vette az asszimiláció külső következményeit, a mai technikai korhoz való teljes alkalmazkodást, ugyanakkor azonban mint zsidónak állandóan tudatában kellene tartania azt, hogy *neki egy szellemi minőséget, a szövetség szerint való szent népiséget kell megjelenítenie a történeti valóságban*. Ez a történeti valóság azonban már nem olyan kész adottság, mint volt a száműzetésben, hanem egy olyan valóság, amelyet neki magának kell az eszme szerint megteremtenie, mielőtt még élni kezdené benne. A száműzetés korszakában a szellemi minőség megőrzése semmi gondot sem okozott, mert hiszen elemi feltétele volt annak, hogy a zsidó mint zsidó egyáltalán élhessen, most azonban a helyzet nagyon úgy fest, hogy az új zsidó életér, Izrael állama *csak a történeti fejlődés mai általános szempontjai és nem a sajátos zsidó szempontok szerint építhető ki*. Holott ha ez az állam zsidó állam kíván lenni, akkor mindenben az ábrahámi szövetség szellemi minőségét kell tükröznie.

Szemre kicsiny dolgok mögött is ez a döntően fontos elvi dilemma

húzódik meg. Példaként hozza fel Schubert a tisztasági előírásokat és a szombat megtartását, azt a két kérdést, amely ma legjobban foglalkoztatja Izraelben az utca emberét. Az állam tiltja, hogy olyan élelmiszereket állítsanak elő, vagy vigyenek be területére, amelyek nem „kóserek”, és szigorúan ügyel arra, hogy péntek estétől szombat estéig a maga részéről teljes legyen a nyugalom. A színházakat, mozikat és egyéb szórakozóhelyeket zárva kell tartani és a nyilvános közforgalmú közlekedési eszközök sem lehetnek üzemben. Ebből azután bőven származnak hátrányok a lakosságra. Miután szombat a hét egyetlen munkaszüneti napja, sok ember szeretne kirándulni a tengerpartra, hogy fürödjék. Szombaton azonban nincs autobusz, a taxik viteldíja pedig sokszorosa az autbuszénak. A kormány álláspontja ugyanis az, hogy hivatalosan teljesnek kell lennie a szombati nyugalomnak, a magánvállalkozókat azonban nem szabad megakadályozni abban, hogy gépkocsijukkal fuvarozzanak, mert hiszen az állam senkit sem kötelezhet egy vallási előírás betartására. Ugyanez vonatkozik az utasra is, akinek szabadságában áll taxiba ülni, ha akar. Már most nem kevesen vélekednek úgy, hogy a szombat eredetileg szociális intézmény volt, a modern zsidó törvényhozás azonban visszajára fordította s általa éppen a kisembereket sújtja. Ezek tehát a haladás nevében követelik a szombatra vonatkozó rendelkezések eltörlését. A „vallásos blokk” viszont, amely mint politikai párt Izrael polgárainak egyötödét képviseli, azzal érvel, hogy lényege szerint a szombat semmiképp sem szociális intézmény. Ha Isten a hetedik napon megpihent, akkor az emberek se szentségtelenítsék meg e pihenő emlékeztető üzleteskedéssel és fölösleges sürgés-forgással. A szombat intézményének esetleges szociális összefüggéseit tehát csak ennek a lényegnek szemlétartásával és csak másodsorban lehet mérlegelni. Ez így is van — állapítja meg Schubert —, ámde még akkor is méltán hozzák fel a „vallásos blokk” ellenében azt, hogy a *száműzetésre szóló és arra érvényes interpretációt nem szabad a saját államra is alkalmazni*, mert hiszen a zsidó nép életfeltételei a saját államiság elnyerésével óriási módon megváltoztak. Azt a követelést ugyan, hogy „új életfeltételek — új törvények”, zsidó állásponttól vissza kell utasítani, az azonban szükségszerű követelmény, hogy az új életfeltételeket „a törvények új alkalmazása” kísérelje nyomon. Vagyis *újból kell interpretálni a Tórát*, amire a *synedron* illetékes. S ezzel eljutottunk az új *synedron* problémájához.

* * *

A *synedron* tudvalevően a régi Izrael törvényhozó testülete, amely kizárólag teológusokból áll. Az evangéliumok „papi főtanácsnak” nevezik. A visszaállítására vonatkozó javaslatot *Maimon* rabbi, kultuszminiszter terjesztette elő és főleg a „vallásos blokk” támogatja. Még nagyobb azonban a javaslat ellenzéke, amely abban „*klerikalizmust*” lát és aszerint is kezeli. Holott egy olyan nép politikai életében, amely a maga fennállását kizárólagos módon a maga vallási-szellemi küldetéséből vezeti le; a „*klerikalizmusnak*” természetszerűen központi helyet kell elfoglalnia.

A *synedron* lenne hivatott arra, hogy a vallási előírásokat hozzá-

simítsa az új viszonyokhoz. Rendelkezéseiben így a szellemi minőség kapcsolata jutna kifejezésre a történeti valósághoz. A synedrion felállítása tehát azt jelentené, hogy Izrael mind a két összetevőt, amelyeknek meg kell lenniük egy zsidó államban, vagyis az *ábrahámí szövetséget* és a *politikai ténylegességet* komolyan veszi. Ahogy az első synedrion a száműzetési korszak kezdetén a „Tóra körüli sövényvel” megmutatta a kivezető utat a zsidóság első történeti válsághelyzetéből, ugyanúgy kellene most a második synedrionnak megmutatnia a kivezető utat a „csak politikai szemlélet” válságából. Mert erről van itt szó.

A zsidó nép mindig a Bibliára hivatkozott és hivatkozik ma is, hiszen még országára is egyedül abból merítheti minden jogigényét. Am az utóbbi az *egyetlen mozzanat*, amit Izrael népe a maga egészében hajlandó a Bibliából tudomásul venni. A tisztán politikai cionizmus a Biblia jelentőségét a benne foglalt nemzeti és általános etikai értékekre szeretné csökkenteni, megelégedve arról, hogy nemzeti értékek, ha megszaktjuk összefüggésüket a zsidóság vallási-szellemi minőségével, bibliai értelemben egyáltalán nincsenek. Éppen ezért a „vallásos blokk” nem is szűnik meg amellett kardoskodni, hogy a Bibliát ismerjék el és jelentsék ki Izrael egyetlen jogszerű alkotmányának. Minden egyébben szemben tehát a Biblia előírásai számára kellene biztosítani a feltétlen elsőbbséget. A „vallásos blokk” hangoztatja, hogy pusztán etikai sikon mozgó alkotmány megfelelhet a világ bármely államának, csak éppen Izraelnek nem, amelynek népét az ábrahámí szövetség egyszersmindenkorra kiemelte a profán világ köréből.

A feszültséget vallásosan és profánul gondolkodó zsidók között fokozzák azok az ellentétek is, amelyek az elhagyott országok erkölcsének és szokásainak különbözőségéből erednek. A „vallásos blokk” a maga választóinak zömét a keleteurópai orthodox bevándorlók, valamint a közelveleti és a jemeni zsidók soraiból kapja. A legnagyobb kormánypart, amelyhez a miniszterelnök és a külügyminiszter is tartozik, tisztán politikai-szociális beállítottságú s a „felvilágosult” zsidókra támaszkodik, akikhez a nemzeti öntudatú, de előző otthonukban már asszimilált keleteurópai zsidók közül is sokan csatlakoznak. A német és az osztrák zsidók, akik jobbára a három nagyvárosban, Jeruzsálemben, Tel-Avivban és Haifában laknak, ha egyáltalán részt vesznek az ország politikai életében, vagy a szocialista pártokat, vagy a gazdasági és politikai jobbpártokat tekintik magukénak. Az orthodoxiát tehát a száműzetésből bevándorló orthodox elemek képviselik. Minthogy azonban bevándorlásukig a száműzetés nem szűnt meg valóság lenni számukra és ennek folytán az asszimiláció lehetősége sem merült fel előttük, ezek a tömegek a száműzetés kibírásának szellemi előfeltételeit is magukkal hozták a saját országukba, amelyre pedig ezeknek az előfeltételeknek alkalmazása legalább is anakronizmus. Így állt elő Izraelben az a különös helyzet, hogy van egy szigorú orthodox kisebbség, főleg Jeruzsálemnek Mea Searim nevű negyedében, a Genézareth-tó mellett fekvő Tiberias és az északgalileai Safed városokban, amely a saját állama irányában, annak tisztán profán törekvései miatt, tartózkodóan viselkedik. *Ez a kisebbség a száműzetés életét folytatja Izraelben is.*

A kollektív termelő egységek, amelyek a szabad be- és kilépés elvén nyugszanak, még élesebben tükrözik a zsidók kettészakadását. Mint-hogy a közösség az uralkodó eszme ezekben a településekben, egyesek teljesen materialisták, mások teljesen vallásosak. Az előbbi kollektívumok, amelyek az összes mezőgazdasági települések túlnyomó többségét teszik, a vallásos ünnepeknek szinte kizárólag nemzeti jelleget adnak. Sok esetben még az ünnep vallási tartalmát is politikaivá változtatják. Így például a zsidó husvétkor, amely emlékezés az Egyiptomból való kivonulásról és Kánaán megszerzéséről, a szóbanforgó kollektívumok a saját alapításukat ünneplik meg és a maguk — kétségkívül nagyszerű — teljesítményeiről számolnak be.

* * *

Kurt Schubert is elismeri, hogy *Izrael állam ma az egyetlen életforma és a cionizmus az egyetlen eszme, amely az országokra és világ-részekre szétszórt zsidó népet még valami egészé foghatja össze.* A nehézség azonban szemmel láthatóan abban rejlik, hogy a zsidó nép üdvörténeti szerepe nem fér bele a kialakult és megszokott állami keretekbe. *Kettősséggel állunk itt szemben, amelynek összeegyeztetése szinte lehetetlen feladat.* A cionizmus, amely az új állameszmét megteremtette, a zsidóság és a többi népek viszonyát a tisztán világi felek egyenlősége és azonossága alapján kívánja rendezni, mitsem törődve azzal a szövetséggel, amelyet Ábrahám a zsidó vallás szerint a zsidóság nevében Istennel kötött. Azok a zsidók viszont, akik vallási hagyományaik tudatában élnek, nem tagadhatják meg a zsidóság szellemi örökségét és véges cél érdekében nem ejthetik el külön küldetésük hitét.

Izrael állam vezetői, mint az alkotmánytalanság állapota is mutatja, egyelőre azzal próbálnak szabadulni a válságból, hogy *nem vesznek róla tudomást.* Ez azonban *negatív* magatartás, amely végeredményben semmit sem old meg. De megoldható-e egyáltalán a válság? Kurt Schubert léryegyileg *tagadóan* felel a kérdésre. Ha ugyanis mellőzzük idevágó igen érdekes fejtegetéseiből mindazt, ami kissé hitvita-jellegű, akkor is az tűnik ki, hogy *a zsidóság vagy lelkében, vagy testében őrizheti meg magát, de a kettő teljességében aligha.* Vagy az egyikről, vagy a másiktól le kell mondania. Tragikum ez, amelynek mélységét együttérzéssel érezzük át. Mert nézzük csak, mit tanít maga a zsidó teológia?

Az a szövetség, amelyet Ábrahám az Istennel szerzett, az egész zsidó népet *mint kollektívumot* köti. Ennek az állapotnak természetszerűen általános formulákban, törvényileg meghatározhatóan kell kifejezésre jutnia, hiszen nem az egyének mint ilyenek, hanem *maga a közösség* áll kapcsolatban Istennel. Az egyén igaz-volta sem azon múlik tehát, hogy miként alakítja személyes viszonyát Istenhez — ez egyedül a szövetséget kötő Ábrahámnál bíráltatott el —, hanem az általános szabályok, a törvényi rendelkezések teljesítésében nyilatkozik meg. S tart ez addig a napig, amíg a Messiás meg nem jelenik. Azon a napon a szövetség már nem törvényekben fejeződik ki s a Tóra előírásai érvényüket veszítik. A Messiás ugyanis felszabadít azoknak a törvényeknek uralma alól, amelyek a *bukottság és nem a megváltottság* fokának felelnek meg,